

فصل‌نامه جُندی‌شاپور، دانشگاه شهید چمران اهواز

سال ششم، شماره ۲۱، بهار ۱۳۹۹

گزارش سمپوزیوم بین‌المللی منابع تاریخی فارسی و مطالعه دوره (سلسله) مغولی یوان

علی بحرانی‌پور^۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱/۱۰

مرکز پژوهش‌های فرهنگ ایران در دانشگاه پکن میزبان سمپوزیومی تخصصی و بین‌المللی با عنوان «منابع تاریخی فارسی و مطالعه دوره (سلسله) مغولی یوان» بود. این همایش که در یکی از تالارهای باستانی در مجموعه تاریخی دانشگاه پکن برگزار شد، که در فضای معماری بسیار زیبای چینی قدیم در میان پاییز زرین دل‌انگیزی شکل گرفت که با ابرهای خاکستری‌اش یادآور نقاشیهای فرزانه نقاشان تائویی بود. بناها و محل کنونی دانشگاه پکن؛ در اصل مربوط باغی از عهد سلسله یوان بود که در عهد مینگ و چینگ توسعه یافت. اما تأسیس رسمی دانشگاه پکن در آن مکان مربوط به سال ۱۸۹۸ بود. شرکت‌کنندگان در همایش شامل متخصصانی از آمریکا، آلمان، ژاپن، کره، ترکیه و بسیاری از استادان و دانشجویان چینی^۲ و مغول در رشته‌های زبان فارسی و تاریخ از دانشگاه‌های پکن،

۱. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید چمران اهواز Bahranipour@hotmail.com

۲. یکی از دانشجویان رشته زبان فارسی دانشگاه پکن به نام یان مینجیا (با نام مستعار فارسی یاسمین) Yan Minjia به توصیه استادش خانم دکتر وانگ بیدان (دبیر همایش) زحمت ترجمه همزمان سخنرانی‌های چینی به فارسی را برای نگارنده متقبل شد که از این باب جای تقدیر و سپاس بسیار است.

نانکن، فودان و مغولستان داخلی بودند. نگارنده نیز افتخار نمایندگی ایران را در این همایش داشت.

همایش به چند بخش تقسیم شده بود که به طور پیاپی اجرا شدند که عنوان آنها چنین بود:

۱. مطالعات مربوط به باب شعب پنجگانه در جامع التواریخ رشیدی و سایر منابع فارسی،

۲. تاریخ مغولان در شرق آسیا (قسمت اول)،

۳. فقه اللغه و واژه‌های دخیله فارسی، مغولی و چینی در زبانهای ملل شرق و غرب،

۴. تاریخ مغولان در شرق آسیا (قسمت دوم)،

۵. نقشه‌ها و تحقیقات جغرافیایی،

۶. تاریخ مغولان در آسیای غربی مغرب زمین،

۷. منابع تاریخی فارسی (قسمت دوم)،

۸. جمع‌بندی و اختتامیه که در طول دو روز و یک نیم روز به‌طور فشرده، مختصر و بسیار مفید و جدید، از بام تا شام ادامه داشت.

در پایان هر بخش، جمعی از متخصصان هر رشته، محتوای مقالات و وجوه مختلفشان را بررسی کردند، و جلسات پرسش و پاسخ کوتاهی نیز برگزار می‌شد. عنوان‌ها و موضوعات سخنرانی‌ها به قرار ذیل بود:

۱. تسونه‌آکی آگاساکا^۱ (استاد ژاپنی الاصل دانشگاه‌های سیگاگوین، سیتاما-گاکوین در ژاپن و دانشگاه مغولستان داخلی چین) «در باب ارزش تاریخی توصیفات باب «شعب مغول» در شعب پنجگانه (در جامع التواریخ)» ایشان یکی از مغول‌شناسان مشهور و برجسته ژاپن است که در روز بعد در آکادمی علوم اجتماعی چین سخنرانی‌ای در معرفی نسخه تبارنامه موسوم به «معز الانساب فی شجره سلاطین مغول» نیز ارائه کرد.

۲. هودونگ کیم^۲ (استاد دپارتمان تاریخ آسیا، دانشگاه سنول) «تحلیلی بر فهرست امرای قویلیای خان در شعب پنجگانه (جامع التواریخ)»

1. Tsuneaki Akkasaka
2. Hodong Kim

۳. ایسنبکه توگان^۱ (دانشگاه مغولستان داخلی)، «سوگانوت نام اتحادیه ای قبایلی ثبت شده در شعب پنجگانه».

۴. کریستوفر اتوود،^۲ (دپارتمان اوراسیای میانی در دانشگاه ایندیانا، بلومینگتون. ایالات متحده)، «شش شجره نامه مربوط به عهد پیش از چنگیز در امپراتوری مغول (تاتار)» ایشان با اتکا به متن تاریخ سری مغولان و پیشگویی‌های مندرج در آن در باب به قدرت رسیدن اجداد چنگیزخان، به بررسی خبط و خطاهای مندرج در شجره‌های خانان مذکور پرداخت، و با ارائه دلایلی مستدل از منابع بومی مغولی و چینی در تصحیح آن کوشید.

۵. رالف کاوتس^۳ (دپارتمان چین‌شناسی دانشگاه بن، آلمان) «ذکر اجداد چنگیزخان در ظرفنامه حمدالله مستوفی قزوینی».

۶. یاسوهیرو یوکائیچی (استاد مطالعات اوراسیایی دانشگاه واسه‌دا، ژاپن) «تقسیم قدرت میان امرای مغول به استناد اسناد رسمی-درباری ایلخانان» بحثی دقیق در باب اسناد مغولی اردبیل ارائه داد و با ارائه مستندات از قبیل بررسی مقدمه، بدنه و نتیجه هر یک از نامه‌های دیوانی مذکور، مدعی شد که برخی از اسناد مذکور که از هم جدا شده‌اند، در واقع ادامه همدیگرند. «سه واژه مشترک میان زبانهای فارسی و چینی: موحولو (مهره)، نینگ مونغ (لیمو)، جیادون (کرگدن)». سخنران اشاره کرد که مهره واژه ای چینی است و خود زیوری ارزان قیمت بود که به سرزمین‌های دیگر صادر می‌شد. شاید بدین دلیل در زبان فارسی نیز راه یافته‌است. رواج واژه فارسی لیمو نیز در جنوب چین به شکل نینگ مونغ تلفظ می‌شود که گویا حاصل ارتباط شرق و غرب است. همچنین است واژه جیا دوان یعنی کرگدن.

«اعلام جغرافیایی برخی نقاط در شبه قاره هند در دایرةالمعارف خای گو گوان جی از روزگار سلسله مینگ» ظاهراً مؤلف دایرةالمعارف فوق شن مائو شانگ نام داشت که در محفل علمی (آکادمی) وابسته به دربار مینگ مشغول به کار و تحقیق بود. این کتاب حجیم و ارجمند دارای

1. Isenbke Togan

2. Christopher P. Atwood

3. Ralph Kauz

اطلاعات جغرافیایی وسیعی نیز بود که مورد توجه هند شناسان قرار گرفته و برای نخستین بار به جهانیان معرفی شد. یکی از بندهای اطلاعات مندرج در کتاب چنین است: "از کلکته تا هرموز پنجاه روز است و پس از چهل روز دریانوردی به مکه می‌رسند که بندرش جدّه نام دارد». در زمان سلسله مینگ دانشنامه مشابه دیگری به نام هوئی هوئی گواگ ذا ذی یا هوئی گواگ یی یو نیز تألیف شده بود که غالب اطلاعاتش در باب جغرافیا و هیئت بود. این آغازی بر اکتشافات دریایی و نهضت دایرةالمعارف نویسی چینیان در قرن ۱۵. م قبل از اکتشافات جغرافیایی (قرن ۱۶) و دایرةالمعارف نویسی (قرن ۱۸) اروپاییان بود.

۷. چن چون شیا، «نام-جایها در کتاب آثار و احیای خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی»: سخنران غالباً به جاینامهای هندی و چینی تمرکز کرده استدلال کرد که منابع مورد استفاده خواجه رشید الدین در کتاب آثار و احیاء دانشمندان هندی بودند که برخی از ایشان در تبریز در عهد ایلخانان سکونت داده شده بودند. البته برخی از نامهای گیاهان چینی نیز در کتاب مذکور ذکر شده‌اند که از آن جمله اند صندل سرخ که در زبان چینی قدیم خائولی خوانده می‌شد؛ و احتمال دارد که از طریق چین به ایران ایلخانی راه یافته و توسط رشید الدین تلاشهایی برای کشت بومی آن صورت گرفته باشد. خاصه آنکه رشید الدین هم طیب و هم وزیر بود و علم و ثروت مورد نیاز برای این کار را داشت.

۸. چیو جی ژونگ (دانشجوی دانشگاه پکن) مقاله «عطری به نام ژوشیانگ که از غرب (پارس یا روم) به چین آمده‌است» را ارائه داد.

۹. فنگ هه چانگ (استاد تاریخ دانشگاه پکن) در مقاله «جایگاه گیاه ریواس در روابط {اقتصادی} خارجی چین در قرون ۱۳ و ۱۴» میان گیاهانی چون ریوند و راوند (ریواس) تفاوت قائل شده بدین نحو که از راوند تنها استفاده دارویی می‌کردند اما ریوند استفاده عام داشت. اگر چه ریوند توسط حیوانات و انسان مصرف می‌شد، اما نوع خراسانی آن در چین فقط برای حیوانات به کار می‌رفت. سپس سخنران به جایگاه ریواس در روایات تاریخی عهد یوان و اساطیر چین پرداخته شد؛ و از اهمیت ریواس که به عنوان داروی بسیاری دردها استفاده می‌شد و

صادرات آن از چین به جنوب شرق آسیا، کولم، بمبئی و آسیای داخلی و به قول فرانچسکو بالدوچی پگولوتی (تاجر ونیزی) در طول جاده ابریشم به ایتالیا نیز راه یافت. همچنین تاجری به نام حاجی محمد که در ۱۵۵۰ م از ایتالیا بازمی گشت، یک بار ریواس به آنجا برده و سود قابل ملاحظه‌ای را نیز حاصل کرده بود.

۱۰. پروفیسور لیو پینگ شنگ استاد برجسته تاریخ در دانشگاه نانکن که تحقیقات ارزنده‌ای در باب تاریخ تجارت دریایی دارد، ضمن تعلیقی بر سخنرانیهای فوق بر اهمیت تحقیق در تاریخ روابط چین با غرب خود از طریق دریاها تأکید کرد. همچنین به اقتباس اشاره‌واژه فارسی بادام در زبان چینی به شکل با-دان اشاره کرد.

۱۱. دان بائو خای (دانشجوی دانشگاه پکن) در مقاله «شاهزاده شی-جی و لشکرکشی‌های یوان‌ها (قوبلای) در ویتنام» نوشته‌است که شاهزاده شی جی پسر منکوقاآن در زمان قوبلای قاآن علیه او و اشرافیت یوان در چین سر به شورش برداشته بود. از این رو منابع تاریخی درباری در باب او به سانسور و تناقض گویی پرداخته بودند. چنان که تاریخنامه یوان شی سخن از قتل او به فرمان قوبلای آمده‌است، اما منابع دیگر گفته‌اند که هنوز زنده بود بلکه به جزیره‌ای تبعید شده بود. لیکن سخنران بر آن است که شی جی در فتوحات مغولان در ویتنام نقشی فعال داشته‌است هرچند که برخلاف رسوم آن روزگار فاقد مقام نظامی قابل توجهی بود. زیرا مورد غضب قوبلای قرار داشت. در نهایت برخی منابع چینی نوشته‌اند که شاه ویتنام طی نامه‌ای به قوبلای خبر درگذشت شی جی در ویتنام را داد.

۱۲. ما شیا لین، «آداب و ادیان در عهد سلسله یوان» محقق مذکور بر آیینهای پرستش اجداد، اجاق، ستایش درختان مقدس و رسوم اردو در میان مغولان و سلسله‌های چینی را مورد بررسی و تحلیل قرار داد.

۱۳. یو یوه (دانشجوی تاریخ دانشگاه پکن) در مقاله «قوم یان جی جی تای»، قوم مورد بحث را از خویشاوندان مادری چنگیزخان دانست و از میان ایشان به زنی به نام تسو (یا بسو) همسر غازان خان اشاره کرد که نامش در جامع التواریخ آمده‌است. طایفه فوق برای خود روایات

تاریخی برساختند و در آنها در نقش و حضور خود در تمامی لشکرکشیهای چنگیزخان در چین نیز به مبالغه و دروغ‌پردازی مشغول شدند تا از مواهب دولت جهانی مستقر چنگیزخانی بهره‌مند شوند.

۱۴. در مقاله «رسم آب دهان افکندن در رفتار و رسوم مغولان در عهد یوان»، سخنران شاهد مثالهایی از روایات مربوط به چنگیزخان، قوبلای قاآن، امپراتوران سلسله لیانگ، بیان کرده، که در آن در موقعیتهایی، شخصیت‌های مذکور برای دشنام و تحقیر نسبت به دشمنانشان چنین کرده بودند؛ و این نوعی گفتمان خشونت‌آمیز سیاسی بود. اما محقق معتقد بود که این رسم اساساً از روایات دینی چین باستان آمده بود که مثلاً آب دهان را نشانه ای از بیماری، مرگ و شیطان می‌دانستند. از این رو طبق رسم، بایستی آن را در پارچه ای قرمز افکنده به آتش می‌انداختند.

۱۵. هیونهی پارک^۱ (استاد کره‌ای الاصل در کالج جان جی در دانشگاه نیویورک) در مقاله «احیای جهان شناسی ایرانی: تأثیر روابط ملل اوراسیا در دوره مغول بر تصویر جهان در جغرافیای اسلامی»، با ارائه نقشه‌های جهانی که توسط ابن خردادبه، استخری و دیگر جغرافیدانان ایرانی و مسلمان ارائه شده بود، به تکامل دانش جغرافیای جهان پرداخت.

۱۶. یائو دالی در مقاله «تصویر و جاینامهای شبه قاره هند در نقشه ای کره‌ای از عهد مینگ یا چینگ موسوم به هون یی جیان لی تو» نوشت که یکی از عیبهای این نقشه آن بود که هند را به شکل یک جزیره تصویر کرده‌است و به یک شبه جزیره. اما نامهای جغرافیایی شبه قاره هند (جمعا ۱۵ مورد) که مورد بررسی محقق قرار گرفتند، به نظر او غالباً درست و دقیق ثبت شده‌اند.

۱۷. هوا تائو (استاد تاریخ دانشگاه نانکن) در مقاله «در باب نام چین و ماچین در نقشه‌های جغرافیایی جهان» گفته که برخلاف اعراب که چین را الصین می‌نامیدند، رشید الدین چین و ماچین را دو تعبیر یکسان برای سراسر چین دانسته‌است؛ و این به احتمال حاصل اطلاعاتی بود که استادان چینی مشاور رشید الدین به او داده بودند. اما اطلاق این دو نام به یک کشور واحد

1. Hyunhee Park

به زعم محقق حاصل از دوپارگی چین در روزگار حکومت سلسله‌های سونگ جنوبی و شمالی بود. یعنی نامهای چین (سونگ شمالی) و ماچین (سونگ جنوبی) به دلایل دوپارگی سیاسی در برخی سلسله‌های پیش از مغولان چین پدیدار شده و در آسیای غربی رواج یافته بودند.

۱۸. علی بحرانی‌پور (دانشگاه شهید چمران اهواز)، مقاله‌ای با عنوان «نقش عشایر نکوداریان (قراوناس) در امنیت، حیات شهری و دآمداری در ایالت خراسان عهد مغول ۷۸۷-۶۴۳ ه. ق» ارائه کرد.

۱۹. ایو ینگ جون (دانشجوی دکترای چین‌شناسی در دانشگاه بن، آلمان) «تصویر چین در کوشنامه (منبع ادبی پارسی)» را ارائه کرد.

۲۰. شی گوانگ (استاد زبان فارسی دانشگاه پکن)، «گزارشی در باب تنگسوق نامه، ابوابش و مسائل مربوط به ترجمه آن» جالب است که این کتاب که اثر حکیم چینی وانگ شوخو است، نخستین کتاب چینی بود که به فارسی ترجمه شد (در روزگار ایلخانان) اما شوربختانه تا زمان همایش هنوز ترجمه درستی از آن در ایران وجود ندارد. در سال ۱۳۹۸ شی گوانگ کتاب مذکور را با کمک دانشگاه‌های پکن و تهران ترجمه و منتشر کرد.

۲۱. شیو ون کان «رابطه زبان فارسی با زبان چینی».

۲۲. وی شو گوانگ «تصحیح ترجمه چینی بابی از جامع التواریخ راجع به چنگیزخان».

۲۳. وو خان چی «تصحیح و ترجمه ای از جامع التواریخ به زبان چینی».

۲۴. خانم دکترییدان وانگ (دبیر همایش، رئیس مرکز پژوهش‌های فرهنگ ایران) «تبارنامه شعب پنجگانه و رابطه آن با تقویم چینی»، پژوهشگر مذکور به بررسی و محاسبه تقویم تاریخیهای مندرج در شعب پنجگانه پرداخت. وی با توجه به تسلط فوق‌العاده ای که بر زبان فارسی دارد، با استناد به بخشهایی از جامع التواریخ و تحلیل ساختاری برخی قسمتهای جامع التواریخ، به این نتیجه فرعی نیز رسید که در برخی نقاط ساختار جمله‌بندی چینی وارد متن جامع التواریخ شده است که این خود بر اقتباس رشید الدین از تواریخ چینی صحه می‌گذارد.

جمع‌بندی و اختتامیه سمپوزیوم :

پیشنهاد شد که نظامی صوتی-فونتیک برای تطبیق دستگاه صوتی زبان چینی با فارسی تدوین شود؛ و به عنوان مبنا و نخستین گام در جهت ترجمه مستقیم میان این دو زبان به کار گرفته شود.

دکتر هودونگ کیم استاد کره‌ای با توجه به تجارب رفت و آمدش به محافل علمی چین از پیشرفتهای سریعی که در ۱۰ سال گذشته در دانشگاه پکن در جهت پرورش دانشجویانی که هم فارسی، هم زبان ترکی و برخی مغولی را نیز می‌دانند و از منابع آنها استفاده می‌کنند، تقدیر کرده، پیش‌بینی کرد که تا ده سال آینده گروه‌های تحقیقاتی بسیار قوی در این زمینه به بار بنشینند.

یکی از استادان پیشکسوت از حضور دانشمندان کشورهای مختلف شرکت‌کننده در سمپوزیوم با ذکر نام تشکر کرد و سطح علمی عالی مقالات را ستود. وی حضور و اقامت دانشمندان چینی همچون آقای دکتر شی گوانگ و خانم دکتر بیدان وانگ در ایران را نقطه شروع خوبی برای ایران‌شناسی هرچه بیشتر و عمیق‌تر تأکید کرد. در ادامه بر لزوم تحقیقات میدانی و حتی زبان‌شناختی (تأثیر و تأثر زبانهای فارسی و چینی) هر چه بیشتر تأکید کرد. همچنین برنامه‌های آینده برای تحقیق در سایر ادوار تاریخ ایران از جمله تاریخ معاصر و لهجه‌های مختلف زبانهای رایج در ایران و تاجیکستان و شمال غرب چین تأکید رفت.

نگارنده پیشنهاد کرد که کاربرد اصطلاحات و اعلام تاریخی با دقت انجام شود و به جای نامهای جدیدی چون جاده ابریشم، نامهای تاریخی چون طریق خراسان (جاده بزرگ خراسان) یا چنان که در منابع و نقشه‌های چینی عهد مغول آمده، سی‌یو (جاده غرب) استفاده شود. پروفیسور اتوود از این پیشنهاد استقبال کرد و ضمن مباحثه خصوصی نسبتاً طولانی، پیشنهاد خویش را در همان راستا برای عنوان جایگزین جاده خراسان-تنگوت مطرح کرد.